

AMERIKA-KÖZI FILMPOLITIKA

A Disney-küldetés

LÉNÁRT ANDRÁS

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS LATIN-AMERIKA KÖZÖTTI KAPCSOLAT A 30-AS ÉS 40-ES ÉVEKBEN ALAPVETŐ VÁLTOZÁSOKON MENT KERESZTÜL, EBBEN A FOLYAMATBAN KULCSSZEREPEK KAPOTT A FILM.

Latin-Amerikában a 19. század közepétől kezdve elsősorban az Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági, katonai és kulturális érdekei érvényesültek, ennek létjogosultságához kialakították a megfelelő ideológiai hátteret is (lásd: Monroe-doktrína, amelynek értelmében csak az USA avatkozhatott be az amerikai földrész ügyeibe, kizárva a korábbi főszereplőt, Európát). A latin-amerikai országok nem tudtak, gyakran nem is kívántak ellenállni, mert a fennmaradásuk is függhetett az „északi kolosszus” jóakarától. Az első világháború után azonban megváltozott a világpolitika, az Amerika-közi kapcsolatokat új merdebe kellett terelni.

Franklin Delano Roosevelt elnök 1933-ban hirdette meg a „Jószomszédság politikát”. Ennek célja, hogy megerősödjön az amerikai kontinens országai közötti szolidaritás minden lehetséges külső fenyegetés ellenében. A két világháború közötti időszakban, különösen Mussolini és Hitler előretörésével, egyértelműnek látszott, hogy hamarosan szükség lesz a széleskörű együttműködésre, kivéendő a károsnak vélt európai ideológiai-politikai hatásokat. A náciizmus és a fasizmus latin-amerikai térhódítása aggodalommal töltötte el a Fehér Házat. Mindezek miatt olyan intézkedések megtételére kényszerültek, amelyek közelebb hozzák egymáshoz az amerikai nemzeteket és a korábbi aláfölé rendeltségi viszony (látszólagos) megszüntetésével, a katonai beavatkozások felfüggesztésével barátokká, jó szomszédokká válnak. Roosevelt retorikájában megjelent a szomszédos országok (tágabb értelemben véve

ide sorolva egész Latin-Amerikát és a Karib-térséget) jogainak tiszteletben tartása és egymás segítése, mindez a baráti viszony, és nem az északi felsőbbrendűség alapjain építkezve. Kijelentette, hogy egyetlen országnak sincs joga közvetett vagy közvetlen módon beavatkozni a másik nemzet bel- és külügyeibe – az ezt megelőző száz év amerikai intervencionista politikája tehát átmenetileg zárójelbe került. A Latin-Amerikára vonatkozó, korábban kialakított sztereotípiákat azonban nem lehetett egyik napról a másikra megváltoztatni, csak folyamatában módosulhatott az „északiak” képe a „déliekről”, megcáfolva az eddigiekben állami irányítással, mesterségesen kialakított előítéleteket. Ebben főszerepet kapott a kulturális diplomácia, amely a belpolitikai és külpolitikai intézkedésekkel együtt átmenetileg új alapokra helyezte az Amerika-közi kapcsolatokat.

Roosevelt elnök 1940-ben létrehozott egy bonyolult nevű intézményt, ez 1945-re *Amerika-közi Ügyek Irodája* (Office of Inter-American Affairs, OIAA) elnevezésre egyszerűsödött. Fő feladata a német és olasz befolyás ellen-súlyozása volt az amerikai földrész országában, az USA „országimázsának” javítása Latin-Amerikában, valamint a latin-amerikaiakról való gondolkodás megváltoztatása az Egyesült Államokban. Az Iroda az ismert filantróp és üzletember, Nelson A. Rockefeller irányítása alá került, tevékenységét a kereskedelem, kommunikáció, sajtó, oktatás, kultúra, propaganda, rádió és filmművészet terén fejtette ki. A Latin-

helyi amerikai nagykövetségek ellenőrzése alatt működtek, és igyekeztek felügyeletet gyakorolni minden olyan területen, ahol kapcsolat állt fenn az amerikai államok között. Az Iroda kulturális missziója központi szerepet kapott, jószolgálati nagyköveteket neveztek ki, nagy összegekkel támogatták amerikai művészek latin-amerikai fellépését. Többek között Walt Disney, Bing Crosby, John Ford és az Amerikai Balett Egyesület is aktívan közreműködött a küldetés sikerességétélében.

Az OIAA egyik legjelentősebb szekciójává a filmpolitikát irányító *Motion Picture Division* vált, elsődleges feladataként az Egyesült Államok eszményeinek megfelelő demokratikus értékek filmekben keresztül történő terjesztését, valamint a megbízható együttműködők felkutatását jelölték ki a célrégiókban. A nagy latin-amerikai városokban nyitott filmirodái váltak e misszió központjaivá. Egyik szerepük a Hollywoodból a régióba exportált alkotások lehetséges fogadtatásának előrejelzése volt, megakadályozva, hogy negatív kép alakulhasson ki a nézőkben a világszinten vezető szerepre törő országról, vagy olyan jelenetek kerüljenek a vászra, amelyek sértik a latin-amerikai társadalmakat. Ebben segítséget kaptak a helyi minisztériumoktól és cenzori hatóságoktól is. Mexikóban egy különleges terv is kialakulóban volt: támogatást nyújtani a helyi, már egyébként is magas szintű filmipar további fejlesztéséhez, ugyanakkor függővé is tenni azt a hollywoodi stúdióktól, valamint – a második világháború éveiben – a tengelyhatalmak ellen folytatott összamerikai filmpropagandához is hozzá tudjanak járulni. Mexikó volt a prototípus: ha itt sikeresen megvalósulnak az OIAA filmpolitikai céljai, az a szomszédos országok számára is például szolgálhat. A történészek szerint ez a filmes együttműködés és regionális hatása volt az oka annak, hogy a náci filmpropaganda nem tudott érdemben érvényesülni sem Mexikóban, sem Közép- és Dél-Amerikában.

A filmkultúrák összekapcsolásával megteremtődött az új viszony alapja. Amellett, hogy a náciizmus és a fasizmus latin-amerikai hatását próbálták semlegesíteni, a hollywoodi filmek térségbe érkezése hosszabb távú célokat is szolgált. A korabeli amerikai filmcsil-

lagok főszereplésével készült alkotásokon keresztül a gyakran szegénységben, elnyomó politikai rendszerben élő latin-amerikai társadalmak számára úgy tűnt, hogy az Egyesült Államokban valóban ilyen csodálatos az élet. Ha választani kell közte és az európai szélsőjobboldal között, nem kérdés, mi a helyes döntés. Mivel a latin-amerikai mozihálózat nagy része az USA vállalataihoz tartozott, vagy legalábbis a műsorra tűzött filmek jelentős hányada onnan érkezett, nem is volt lehetőség arra, hogy ne találkozzanak ezekkel az üzenetekkel. A „Jószomszédság politika” keretében az amerikaiakról kialakított pozitív (film)kép mellett a latin-amerikaiakról is új ábrázolási módot kellett alkalmazni, így kiteljesedhetett a valódi együttműködést sugalló

„Megteremtődött az új viszony alapja”

(Walt Disney: A három lovag – Aurora Miranda és Donald kacsa)

új Amerika-köziség. Ennek filmpolitikai alapjai azonban már az OIAA létrejötte előtt megszülettek.

Roosevelt elnök új politikájának meghirdetésére (1933) Hollywood rögtön reagálni próbált, hét évvel megelőzve az intézményi keretek felállítását. Az ideális szomszédsághoz ugyanis feltétel, hogy ne közvetítsünk negatív képet egymásról. A korábban az Egyesült Államokban készült filmek ugyanis, bár valószínűleg nem kívánták szándékosan megsérteni a latin-amerikaiakat, a népet felszínesen és egyoldalúan ábrázolták, akár nevetéssé is téve őket. A filmek által nyújtott sztereotípiák pedig általánossá váltak, alapigazságként elfogadva azokat. E megközelítések szerint a latin-amerikaiak többsége lusta, hirtelen haragú, csak az

ösztönei irányítják, a gondolkodása és a hagyományai egyszerűek és elmaradtak. Életét a latin ritmusok, a felfokozott érzelmek és a felelőtlen életstílus határozzák meg. Néhány film, mint a *Kubai szerelmes dal* (W.S. Van Dyke, 1931) vagy a *Dolores, a mexikói leány* (Herbert Brenon, 1932) olyan sértőnek bizonyult Kuba és Mexikó számára, hogy a két ország megtiltotta ezek hazai bemutatását. A „Jószomszédság politika” új elveit persze nem volt egyszerű a gyakorlatba ültetni, a 30-as évtizedben készült filmekben még tetten érhető a korábbi hozzáállás hatása, bár némi finomítással: a *Riói leányok* (Thornton Freeland, 1933), az *Örömök városa* (Lloyd Bacon, 1935), a *Kubai táncos* (Marion Gering, 1935) vagy az *Irány Argentína!* (Irving Cummings, 1940) képsorain alapvetően még a „régli latinokat” láthattuk.

A sztereotip ábrázolás megmaradt elemeinek a roosevelti időszakban már végképp nem voltak rosszindulatú alapjai, de nehéz volt elszakadni attól, hogy leegyszerűsítve mutassák be a karaktert. Hollywood a latin-amerikai társadalmak egyfajta kulturális antropológusává vált, a filmesei határozta meg, hogyan kell gondolkodni az alapvetően ismeretlen, távoli népekről, majd az általuk kialakított megközelítés a kollektív tudat részévé vált. Akik nem ismerték az ábrázolt társadalmakat, azok a filmekben keresztül alkothattak róluk képet. Ez a véleményalkotás eredetét tekintve kapcsolódott a gyarmati korból visszamaradt gondolkodáshoz, ahogyan a fehér európai közelített más társadalmakhoz. Mivel a hollywoodi alkotások többségben voltak egész Latin-Amerika mozitermeiben, így

ők maguk is ezt az ábrázolást láthatták önmagukról, ami sok esetben negatív hatást gyakorolt az önképükre a „kik vagyunk?” kérdés megválaszolásakor.

A 30-as és 40-es években egyre több latin-amerikai karakter bukkant fel nagy stúdiók, elsősorban az MGM és az RKO filmjeiben, akiket valóban spanyol nyelvű személyek alakítottak. Nem kizárólag színészek, hanem énekesek és táncosok is feltűntek a vásznon. A híres filmsztárok, mint a mexikói Dolores del Río vagy a kubai Desi Arnaz mellett spanyol művészek is alakítottak latin-amerikaiakat, nem számított tehát, hogy egy argentin valóban argentin játszik, vagy spanyol, mexikói, esetleg kolumbiai. A kiejtésen természetesen felismerhető volt, hogy nem abból a régióból származik az illető, amelyből a szerepe szerint érkezett; ez kevés-

sé zavarta a stúdiót, a hispán nézőket viszont annál inkább. Majdnem megismétlődött az úgynevezett „akcentusok háborúja”, ami a 20-as években egyszer már megtörtént Hollywoodban az ún. dupla változatok kapcsán (a sikeres angol nyelvű filmekből az eredetivel párhuzamosan spanyol nyelvű verziót is forgattak, de nem figyeltek a régiókra jellemző eltérő kiejtésekre). Most azonban, a jószomszédság szellemében, a stúdiók szerződtettek latin-amerikai tanácsadókat, konzultáltak az adott ország nagyköveteivel és konzuljaival, hogy a lehető leghitelesebb párbeszédet sikerüljön megalkotni. A 40-es évek elején – összhangban az új Amerika-közi politikával – már előfordulhatott, hogy maga a stúdió vont vissza egy filmet vagy újraforgatott jeleneteket, amennyiben a hispánok ábrázolását az első vetítéseken kritikával illetve a közönség vagy a stúdió

„Vizionált utópiának is nevezhető”

(Thornton Freeland: Riói lányok)

munkatársai. Az OIAA és filmes szekciója igyekeztek a lehető legnagyobb figyelmet fordítani erre a kérdésre annak érdekében, hogy megvalósulhassanak az amerikai kormány Latin-Amerikát érintő céljai.

Az új filmpolitika egyik legfontosabb projektje az 1940-es évek elején indult. Az OIAA megbízásából Walt Disney latin-amerikai körútra indult, hogy a „Jószomszédság politika” kulturális dimenziójához tapasztalatokat gyűjtjön. Mivel Dél-Amerikában jelentős számú német és olasz bevándorló élt, fennállt a veszélye, hogy a tengelyhatalmak iránti szimpátia növekedni fog, így tovább kellett szilárdítani az USA – Latin-Amerika „barátságot”. Disney eleinte nem fogadta el a megbízatást, mert nem kívánt egy tisztán propagandisztikus célzatú küldetésben részt venni; ezután felajánlották neki, hogy vihet magával filmstábot is, az útja tapasztalatait felhasználva pedig készíthetne filmeket. Ebben az új helyzetben Disney rendezők, forgatókönyvírók, rajzoló, zeneszerzők és helyismerettel rendelkező tanácsadók társaságában útra kelt, hogy személyes tapasztalatot szerezzenek a régió állat- és növényvilágáról, az óceánpartokról, az őserdőről, a hagyományokról és a népcsoportokról, hogy leendő filmjeik hitelesebben szóljanak a közönséghez. Disney nagy népszerűségnek örvendett Latin-Amerika minden országában és társadalmi csoportjában, Brazíliában Getulio Vargas elnök díszvacsorát is adott a tiszteletére. Mexikó, Puerto Rico és több dél-amerikai ország szolgált úticélként, a csoport hatalmas mennyiségű jegyzettel és vázlattal tért haza. A tanulmányút kulturális vonzata ennél is jelentősebb volt. A korábbiakban a roosevelti új politika képviselőit csak politikusok és propagandisták látogattak Latin-Amerikába, hogy meggyőzzék a nemzeteket a megváltozott hozzáállásról. Most azonban egy nemzetközileg ismert és tisztelt művész érkezett hozzájuk, aki nagy érdeklődést mutatott irántuk. Disney eredetileg csak egy-két rövidfilmet készített volna az út tapasztalataira építve, végül azonban két rajzfilm-gyűjtemény lett az eredmény, a *Saludos Amigos* (1942) és *A három lovag* (1944): mindkettő Latin-Amerikában játszódó rövidfilmeket fűzőtt össze. Ahogyan a korabeli amerikai

kultúrpolitika fogalmazott, Disney építette a valódi hidat Amerika különböző országai között. A filmek többségében valódi latin-amerikai művészek is feltűnnek Donald kacsa és társai mellett, mint Carmen Molina táncos, kombinálva a helyszínen rögzített képeket a rajzolt anyaggal. A Disney-küldetésnek mind propagandisztikus, mind kulturális céljait sikerült teljesítenie, előkészítve az utat további filmterveknek.

A „Jószomszédság politika” olyan filmműfajokat részesített előnyben, amelyek az egész amerikai kontinensen vonzóak lehettek a közönség számára, de akár az európai export is szóba jöhetett. A melodráma mellett a zenés vígjáték bizonyult a legkedveltebb zsánernek. Ez utóbbiban az éjszakai mulató adta a cselekmény legfőbb színhelyét, a kontinens különböző nemzeteinek és társadalmainak találkozóhelyéül is szolgált, így metaforikus értelemben is Amerika-közi értelmet nyert. Bár nem teljesen fedte a valóságot, de a hollywoodi megközelítésben – bármely országban is járunk – a latin-amerikaiak a kabarék kulcsszereplői. Az e csoportba tartozó filmek sorozata éppen az új politika kihirdetésének évében, 1933-ban indult, amikor elkezdődött a téma „finomhangolása”. A már említett *Riói leányok* az RKO égisze alatt készült, a stúdió központi szerepet játszott az USA politikai és gazdasági érdekeinek külföldi terjesztésében. A főszerepet a mexikói Dolores del Río alakította, mellékszerepben pedig feltűnt a Fred Astaire – Ginger Rogers páros, először együtt a filmvászonon. A film egy, korábban Simón Bolívar vagy Domingo Faustino Sarmiento által is vizionált utópiának is nevezhető, amelyben az amerikai földrészt minden országa szoros kapcsolatban áll egymással, a népeik egymás barátai, egy nemzetek felett álló pluralista együttműködést képviselnek. A történet az Egyesült Államokban kezdődik, de a főszereplők gyorsan Brazíliába kerülnek, és bevezetik a nézőt egy eddig nem ismert (pontosabban: eddig teljesen máshogyan ábrázolt) ország életébe. Nem is lényeges, hogy ténylegesen melyik országban járunk: olyan általánosságokat látunk, amelyek alapján Latin-Amerika bármely régiójában játszódhatna a cselekmény, minden általános „latin” értelmet nyer. Mostanra ugyanis a latin-amerikaiak

barátságos, segítőkész, megbízható népként kerültek ábrázolásra a filmek egy részében, bár a sztereotípiák bizonyos hányada – a korábban ismertett okok miatt – még továbbra is fennállt. A *Riói leányok* az első film, amely már bevezeti az új politika elemeit, az Egyesült Államok újfajta hozzáállását a tőle délre fekvő országokhoz, alkalmazkodva Roosevelttől új Amerika-politikájához. Mivel az OIAA ekkor még nem létezett sem ezen, sem korábbi, bonyolultabb nevein, a film rendezője úttörőként próbált meg kitaposni egy új ösvényt. Ez a séma (a korábbi negatív és az új pozitív hozzáállás együttes alkalmazása, majd előbbi lassú eltűnése az utóbbi javára) a 30-as évek után a 40-es évek több amerikai filmjében is tetten érhető, mint a már említett *Irány Argentína!* vagy a *Panamericana* (John H. Auer, 1945), de szintén megjelenik néhány mexikói alkotásban, mint a *Dalok ligája* (Chano Urueta, 1941), így az új Amerika-köziség pánamerikai vonatkozásúvá vált.

A „Jószomszédság politika” filmgyártásra vonatkozó aspektusa szoros összefüggésben állt az amerikai külpolitika legfőbb céljaival. A fő szempont (a két világháború közötti időszak ideológiai-politikai változásai, elsősorban Európában) mellett az 1929-es gazdasági világválság hatásai miatt a régi és az új piacok biztosítása is nagy jelentőséggel bírt. Mindehhez elengedhetetlen volt, hogy megváltozzon az Egyesült Államok társadalmának és döntéshozóinak hozzáállása a hispán világhoz, valamint Latin-Amerika is szimpátiával forduljon az USA felé. A filmpolitika alkalmas volt a propaganda, a gazdasági és kulturális közeledés, valamint a nemzetközi együttműködésre való törekvés megkönnyítésére, de nem önmagában, hanem egy nagyobb misszió részeként. Mindez rövid- és középtávon meg is hozta az eredményét, de a második világháború lezárulta új szembenállást provokált ki. A hidegháború megváltozott körülményei miatt a Fehér Ház ismét változtatott a külpolitikáján, és az eddigiük tükrében átértékelte a „jó szomszédai” szerepét is. Annak érdekében, hogy megakadályozza a kommunizmus latin-amerikai terjedését, ismét a beavatkozás politikájához nyúlt, a filmpolitika új iránya pedig illeszkedett a frissen kijelölt célrendszerhez. •